

Володимир Мельник
(Київ)

ДВА ЖИТТЯ Л.ЗІНКОВСЬКОГО-ЗАДОВА

«Единственным моим желанием на протяжении 13-летней работы, на которой я после возвращения в Советский Союз находился, это было искупить свои преступления и вину».

Лев Зінковський-Задов¹

Відомий радянський громадський діяч, колишній емігрант, письменник Олексій Толстой у своїй трилогії «Хожение по мукам» створив художній образ начальника контррозвідки повстанської армії Н.Махна Льова Задова як куплетиста-гульгетя й пройдисвіта. Словами автора Льовка так про себе розповідав:

«Одесса же меня на руках носила: деньги, женщины... Надо было иметь мою богатырскую силу. Эх, молодость! Во всех же газетах писали: Задов — поэт-юморист. Да ну, неужто не помнишь? Интересная у меня биография. С золотой медалью кончил реальное. А папашка — простой биндюжник с Пересыпи. И сразу я — на вершину славы. Понятно: красив как бог, — этого живота не было, — смел, нахален, роскошный голос — высокий баритон. Каскады остроумных куплетов. Так это же я ввел в моду коротенькую поддевичку и лакированные сапожки: русский витязь!.. Вся Одесса была обклеена афишами... Эх, разве Задову чего-нибудь жалко, — все променял шутя! Анархия — вот жизнь! Мчусь в кровавом вихре... Многие бледнеют, когда я говорю с ними... Но кому я друг, — тот мне предан до смерти... Шибко любят меня, шибко...»².

На завершення цього О.Толстой представив Л.Задова таким, ніби його «знали на юге все не меньше, чем самого батьку Махно», і що він був катом «удивительной жестокости»³.

Твір «Хожение по мукам» неодноразово інсценували. За його сюжетом було знято дві одноіменні кінострічки, в яких сценаристи, режисери й актори додали персонажу роману Л.Задову своєрідного колориту.

Олексій Толстой, коментуючи свою роботу над останньою книгою трилогії «Хмурое утро», писав: *«Мне широко предоставлены архивы истории гражданской войны и некоторые архивные материалы из истории белогвардейских и интервенционистских заговоров. Опасность — утопить выдумку, фантазию, живописность в историческом материале. Исторический материал нужно хорошо переварить, чтобы он из материала стал богатством образов и мыслей»⁴.*

Не потопити фантазію в історичному матеріалі стурбованому Толстому в його відомому й популярному творі, напевно, вдалося. Разом з тим, представлена у ньому особистість — Льова Задов, який реально існував у житті та навіть міг зустрітися письменнику на вулицях багатьох міст країни, мав дещо відмінну від творчої вигадки письменника біографію, зовнішній вигляд та внутрішні орієнтири.

На той час, як О.Толстой завершував роботу над своїм твором, справжній Льова Задов, він же Лев Миколайович Зінковський-Задов, оперуповноважений розвідувального підрозділу Одеського управління НКВС УРСР, перебував під слідством і сидів у камері внутрішньої в'язниці власного відомства, службі якому віддав тринадцять років життя. Чи міг про це знати Олексій Толстой?

Якщо штрихи до портрета і біографії герою роману є, як убачається, результатом творчої вигадки Толстого, то активна діяльність Зінковського-Задова у збройних формуваннях Н.Махна, скоріше за все, почерпнута письменником з таких документальних книг як «Махно» І.Тепера (Гордєєва) або «Махновщина» М.Кубаніна, котрі вийшли приблизно за рік-два після повернення Толстого з еміграції і були, як одне із знарядь радянської пропаганди в антимахновській кампанії, далекі від об'єктивності. Сам Толстой свідком громадянської війни не був, хоча вивчав її історію, і навіть у 1928 р. з метою підбору матеріалу для своєї книги здійснив поїздку до південних областей України.

* * *

Зінковський-Задов Лев Миколайович (Задов Лев Юдович) народився у квітні 1893 р. в колонії Весела Ново-Златопільського повіту Катеринославської губернії (нині — Дніпропетровська область) у сім'ї селянина. Його батьки, Юда та Єва Задови, мали п'ятеро синів і шестеро дочок. Оскільки життя в селі не склалося, родина Задових у 1900 р. перебралася до Юзівки (нині — м. Донецьк), де батько працював спочатку чорноробчим за наймом, а потім придбав пару коней і займався візництвом. У 1910 р. Юда Задов помер і його вдова та осиротілі діти почали свою боротьбу за виживання.

Трудове життя Л.Задова розпочалося у 1908 р. на приватному млині чорноробчим. До цього він закінчив два класи хедера — єврейської школи. У 1911 р. влаштувався на Юзівський металургійний завод каталем у

доменному цеху. Працюючи на заводі, вступив до організації анархістів-комуністів. У складі бойової групи почав брати участь у поширених серед екстремістськи налаштованої молоді «ексах» — експропріаціях — пограбуваннях з метою отримання коштів для потреб організації.

Протягом 1912 р. принаймні тричі, Л.Задов з побратимами здійснив експропріаторські напади — в Рутченково на артільника місцевого рудника, на поштову контору в с. Корань біля Маріуполя та на залізничного касира станції Дебальцеве. У 1913 р. вся група, яка нараховувала приблизно шість чоловік, була заарештована Юзівською поліцією і за розбійні напади та належність до анархістів віддана під суд. Задова за сукупністю злочинів Катеринославським окружним судом було засуджено на вісім років каторжних робіт. Покарання відбував у Бахмутській, Луганській та Катеринославській в'язницях.

Лютнева революція 1917 р. принесла Л.Задову очікувану волю. Після звільнення за амністією він повернувся до Юзівки і знову найнявся працювати каталем на металургійний завод. Користуючись авторитетом завдяки непересічним особистим якостям та як колишній політ'язень, обирався спочатку членом, потім старостою цехового комітету, а згодом — членом міської ради робітничих, селянських і солдатських депутатів від доменного цеху Юзівського металургійного заводу.

Якщо революція особисто Задову подарувала свободу, то країні вона принесла громадянську війну, безжалісну, жорстоку й криваву. Виходець з бідноти, ідейно переконаний анархіст-комуніст, загартований на царській каторзі, він без вагань вступив до одного із загонів Червоної гвардії, у складі якого брав участь у боях проти частин отамана Каледіна та генерала Краснова. В автобіографії Зінковського-Задова про цей період його життя зазначено (орфографію оригіналу збережено):

«В декабре 1917 г. или январе 1918 г. вступил добровольно в партизанский отряд, именуемый тогда красной гвардией, и участвовал в боях во время налетов донских казаков на Донбас. В апреле месяце 1918 г., во время прихода немцев, отступил с красногвардейскими отрядом под руководством анархиста Черняка. Отступали мы до г. Царицына. Под Царицыном наш отряд, как большинство анархистских отрядов, был разоружен, но через 8-10 дней наш один отряд был снова вооружен и брошен на фронт в районе станицы Потемкинской — против казачьих банд генерала Краснова. Через некоторое время я был избран начальником штаба боевого участка ст. Жутова станицы Потемкинской. Наш отряд входил в бригаду т. Кругляка. В августе месяце 1918 г. к нам в отряд прибыло распоряжение из Царицына о том, чтобы именоваться Красной Армией, и были присланы деньги для выплаты зарплаты, где мне, как начальнику штаба боевого участка, полагалось 750 р., а красноармейцу рядовому — 50 р. Я, как анархист, с этим положением не согласился и с согласия Чер-

*няка выехал в Козлов, в штаб фронта, и оттуда был направлен на Украину — в тыл к немцам, для ведения подпольной работы»*⁵.

Повернувшись на батьківщину і дізнавшись про те, що в Запорізькому повіті діє партизанський загін під керівництвом Нестора Махна, Л.Задов направився в Гуляй-Поле.

*«В составе группы 5–6 человек, из коих помню Черняка (где-то жив) Васильева и Георгиевского (убиты) мы направились к Махно, находившемуся со своим отрядом в с. Гуляй-Поле. Махно вел тогда бои с австро-немецкими оккупационными частями и гайдамацкими отрядами. Мне была поручена агитационная работа в селах, среди крестьян, для втягивания их в махновские отряды. Зимой 1918–19 гг., не помню тогда в каком месяце, я заболел сыпным тифом. Проболев месяца три, я после выздоровления был назначен помощником командира полка, который был вновь сформирован в Мариуполе, в обстановке боев с наступающими на Украину денikinскими частями. В этом полку я пробыл сравнительно не долго, месяца полтора — два. Приблизительно в марте или апреле 1919 г. при штабе Махно была создана «Инициативная группа», руководимая анархистом Черняком. Я был переведен из полка для работы в эту группу... В называемой группе я находился до отступления из гор. Мариуполя, т.е. до половины или конца мая 1919 г. В этот период времени Махно связался с красными частями. Из числа его отрядов была создана Заднепрянская бригада, командиром которой был назначен МАХНО...»*⁶.

За словами Л.Задова, саме з часу приходу в загін Н.Махна він змінив батьківське прізвище на Зінковського. Будь-яких пояснень самого Задова щодо цього факту в архівних документах не знайдено, але його рідний брат Даниїл, який також обрав собі інше прізвище — Зотов, пояснював, що Задов «звучить не зовсім пристойно».

Знання людської психології, вміння відрізнити «свого» від «чужого» та інші особисті якості Л.Задова невдовзі звернули на себе увагу самого батька Махна, який призначив його начальником контррозвідки 1-го Донського корпусу, а через деякий час — помічником начальника Головної контррозвідки армії, очолюваної Левом Голіком. До цього Задов перебував у складі так званої «Ініціативної групи», обіймав посади помічника командира полку, члена штабу бригади тощо.

У 1920 р., під час ліквідації Врангеля в Криму, Л.Задова було призначено комендантом піхотної групи 9-ої армії Південного фронту. Після Кримської операції він увійшов до штабу армії. Згодом, вкотре переконавшись у хоробрості, кмітливості та надійності Л.Задова, Махно призначив його особистим ад'ютантом. Вірою і правдою служив він «батькові», не раз, рятуючи його від, здавалось, неминучої смерті.

Ліквідація у листопаді 1920 р. Врангеля в Криму, в якій махновці брали активну участь, остаточно завершила період співробітництва та мир-

ного співіснування Н.Махна з Радянською владою: Ради розпочали широкомасштабний наступ на анархістів, залучивши до цього найдосвідченіші кадри. Після тривалих кровопролитних боїв, які коштували сторонам не однієї сотні життів, покинутий вірним союзником — селянством, зазнавши численних втрат, виснажений від безперервних переслідувань і неспроможний надалі чинити опір червоноармійським частинам, Н.Махно вирішив залишити Україну.

28 серпня 1921 р., зробивши прорив до радянсько-румунського кордону та обеззброївши одну із прикордонних застав, Н.Махно разом із залишками своєї повстанської армії переправилися через Дністер. Так Л.Зіньковський-Задов, який був завжди поруч з «батьком», опинився в Румунії.

«На румынской стороне мы были обезоружены румынскими пограничными войсками. Все в течение 10 дней находились в м.м. Вадраткове и Бельцах, откуда все направлены были в г. Братов, в лагерь для интернированных, за исключением: Махно, его жены Галины, упомянутого мной Данилова и меня, коим румынскими властями разрешено было проживать в г. Бухаресте. Здесь в гостинице мы пробыли дней десять, после чего я и Данилов ввиду отсутствия средств к существованию, уехали в лагерь Братов, а Галина и Махно остались в Бухаресте.

До 1923 года, проживая в лагерях Братов, Орадио-Мары, Фогораш, я занимался отдельными черными работами. В этом году лагерь румынскими властями был распущен. Я с группой махновцев до 20 человек, устроился на работе в лесопильной фабрике м. Гимише, где проработал до весны 1924 года, переехав в г. Плоешты, работал там на постройках. Здесь находился до возвращения в Советский Союз, т.е. до июня 1924 года»⁷.

Відмовившись надалі супроводжувати Н.Махна, який у квітні 1922 р. з невеликою групою прибічників перебрався у Польщу, Л.Зіньковський-Задов прийняв рішення «до кінця розділити долю своїх побратимів» і залишився в Румунії.

Перебуваючи за кордоном, він інколи брав участь у різних політичних акціях українських націоналістів та російських біломігрантів, які активно намагались об'єднати свої зусилля в боротьбі з радянською владою. Слухаючи на конференціях та зібраннях їх суперечки, будучи людиною поміркованою, він зрозумів цілковиту безперспективність намірів контрреволюційної еміграції повалити Радянську владу.

Туга за рідною землею, небажання бути батраком на чужині спонукали Л.Зіньковського-Задова до перегляду минулого, все частіше породжували думки про повернення на батьківщину. Але чи простить йому влада вірну службу «батькові»?

Зваживши всі «за» і «проти», Л.Задов разом зі своїм рідним братом Данилом Зотовим, який також перебував з ним в еміграції, все-таки вирішили повернутися на рідну землю. Але яким чином можливо було це зро-

бити? По-перше, відповідних документів, які б дозволяли вільно пересуватися територією Бессарабії, вони не мали. По-друге, для того, щоб перейти кордон, необхідно переправитись через Дністер, а плавати Задов не вмів. На човен розраховувати було нереально — уся прибережна смуга Дністра була під пильним контролем румунських прикордонників, про що брати добре знали. Вихід залишався один — запропонувати свої послуги сигуранці.

«Работая на постройках в Плоештах, мне приходилось сталкиваться по работе с бывшим петлюровским офицером-сотником Запорощенко Иваном Севастьяновичем. В неоднократных беседах с Запорощенко, последний высказал настроения о необходимости создания боевой группы, которая могла бы уйти, т.е. совершать налеты на Советской стороне, с целью грабежа и этим самым улучшить материальное положение. Я эту мысль подхватил, поделился с Зотовым и мы решили это дело использовать для того, чтобы остаться в Советском Союзе и явиться с покаянием к Советской власти»⁸.

Запорощенко, не без радощів від того, що схилив махновців до співробітництва, негайно доповів про це агенту румунської сигуранци Євграфу Гулію, який невдовзі особисто зустрівся із Л.Зіньковським-Задовим і після двох проведених співбесід запропонував йому створити бойову групу з 5–6 осіб махновців для проведення терористичних акцій на радянській стороні. Задов виконав поставлене Гулієм завдання. Звичайно, про свої наміри здатися радянській владі, брати Задови нікому не розповіли.

«Примерно, в первых числах июня месяца 1924 года, при вторичном приезде в Плоешты Гулия, группа в два приема вместе с ним выехала в г. Яссы. Здесь мы имели свидание с офицером (полковник или майор) румынской разведки, который нас проинструктировал о цели нашего налета на Советскую сторону, т.е. что на Совтороне группа должна совершить налеты и стараться привести в Румынию несколько хороших лошадей.

Весь остальной инструктаж и раздачу оружия производил Гулий. Для меня было совершенно понятно, что Гулий имеет от разведки широкие полномочия в этом направлении... его главным образом интересовало, чтобы мы привезли побольше советских денег в червонцах.

Вместе с Гулием и еще одним мне известным лицом одетым в штатское (как видно, представителем разведки) отправились на границу в м. Водрашков, где в ночь с 5-го на 6-е июня 1924 года были переправлены лодкой на Совторону, в районе Рашковской заставы»⁹.

«Задачи политического характера как передо мной, так и перед группой в целом, румынской разведкой поставлены не были. Для меня понятно, что румынская разведка имела цель впрямь создать из нас диверсионную группу и эта ходка явилась пробной»¹⁰.

Л.Зіньковський-Задов розумів, що якщо він після переходу кордону прийде з повинною до радянських прикордонників, останні особливо не будуть розбиратися з ними і відправлять назад на румунську сторону. Це б призвело до вкрай небажаних наслідків. Здаватись доцільно було тільки чекістам — для них вони будуть неочікуваним подарунком.

У зв'язку з цим, після переправи через Дністер, група почала швидко заглиблюватись на радянську територію. Віддалившись від кордону на декілька десятків кілометрів, біля селища Баштанків Одеської області Л.Задов заявив учасникам групи про необхідність явки з повинною. Практично всі, крім Запороженка, дали на це свою згоду. У той же день «терористи» з'явилися до голови Баштанківської сільради, якому повідомили, хто вони, звідки і що хочуть. До смерті переляканий голова, не вагаючись, направив їх до райцентру, а звідти — до Тульчина, де на той час дислокувалося окружне відділення Державного політичного управління УСРР. Місцеві чекісти, з'ясувавши, що до чого, терміново направили Задова до Харкова, у центральний апарат ДПУ.

З архівних документів вбачається, що Л.Задов відверто розповів співробітникам ДПУ про свою участь у загонах Н.Махна, про контакти за кордоном із представниками різних політичних угруповань, дав їм об'єктивну характеристику, покаючись у скоєних злочинах проти Радянської влади та висловив наміри добрими справами виправити свої помилки, якщо йому буде виявлена така довіра.

Керівництво ДПУ УСРР, переконавшись у його щирості, а також з огляду на можливості, що відкривалися при використанні Л.Задова, і перш за все у закордонній роботі по лінії боротьби з махновщиною, вирішило залучити його до співробітництва.

*«Совершенно секретно
Регистрации не подлежит.»*

*НАЧ. СО ОГПУ СССР тов. Дерибасу
Только лично*

*Спец-доклад № 1
по разработке «Скрипачей»
(об интернированных махновцах в Румынии)*

9-го Июня 1924 года перешли границу с румынской стороны начальник махновской контрразведки Зиньковский-Задов Лев Николаевич, сотник Петлюровской армии Иван Запороженко и 4 Махновца — Зиньковский Даниил (пом. нач. махновской контрразведки, брат Задова), Шамкала Андрей, Скомский Андрей и Бойченко Емельян. Упомянутые лица пришли из Румынии и имели задание от разведки 4-го Румынского корпуса выяснит

дислокации частей Красной армии на Правобережье Украины и целый ряд других заданий общего характера. Перешедшая группа была снабжена оружием, как то: 7 револьверов, 12 бомб, один карабин и 620 патронов.

Сейчас же по переходе границы вся группа добровольно явилась с повинной в Сельсовет села Беитаньково Подольской губернии, откуда была направлена в Тульчинское окротделение ГПУ, а затем в Харьков. Сдавшиеся в своих показаниях объясняют, что задание румынской сигуранцы ими взяты с целью свободного перехода границы, чтобы сдать ее Соввластям. Техническое получение заданий провел Запороженко, при помощи русского офицера Павлова, работавшего в сигуранцы. Никаких явок и адресов сдавшиеся не имели.

Запороженко использован по КРО по линии Петлюровщины, а Лев Зиньковский-Задов дал свое согласие работать в дальнейшем по линии Махновщины.

Кроме Левки также завербован нами и брат его Даниил.

Для проверки Левки Задова нами переброшен 18 октября с.г. в Румынию махновец Бойченко (кличка «Смуглый»), который вез туда письма от Левки и должен был связаться со всеми махновцами, находящимися теперь в Румынии.

[...]

В настоящее время «Смуглый» нами снова командирован в Румынию для связи с Румынскими Махновцами и переправы на Украину двух опытных Махновцев разведчиков, кои в дальнейшем будут держать непосредственную связь между Левкой Задовым и махновцами, находящимися в Румынии. Нами вырабатывается целый ряд действий по линии данной разработки; как Левка Задов, так и находящиеся в Румынии махновцы могут быть нами использованы под руководством Левки, как по линии СО, так и по линии КРО.

О дальнейшем ходе разработки сообщим в следующем спецдокладе.

<i>Пред. ГПУ УССР</i>	<i>(Балицкий)</i>
<i>Нач. СОЧ ГПУ УССР</i>	<i>(Карлсон)</i>
<i>Вр. нач. СО ГПУ УССР</i>	<i>(Абугор)</i>

«25» декабря 24 года»¹¹.

За кордоном місцева влада з обережністю ставилася до петлюрівців та махновців. Водночас ДПУ УСРР не виключали того, що румунська сигуранца активно залучатиме для проведення диверсійно-розвідувальної роботи на радянській території. За кордоном знаходився їх колишній ватажок Н.Махно, який не збирався сходити з політичної арени, і це викликало серйозне занепокоєння з боку радянського уряду.

Л.Зінківський-Задов
після повернення з Румунії

Щоб позбавити сигуранцу вербувальної бази, українські чекісти вирішили вивести з Румунії на територію України махновців, і перш за все тих, які могли викликати зацікавленість сигуранци. У цьому їм взявся допомагати Л.Задов. Звертаючись у листі до колишніх соратників з пропозиціями повернутися в Україну та переконуючи їх в тому, що вони не будуть репресовані радянською владою, він писав:

«Друг Вася. Я жив, и все хлопцы, которые выехали со мной, живут дома. Я знаю, дорогой друг, что тебя это поразит, как, мол, могло случиться, что я, столь виновный перед Советской властью, помилован и живу на свободе. Подробности о нашем переходе и нашей явке тебе расскажет Вася

(Бойченко. — Авт.), а я напишу тебе следующее, что Белаиш (начальник штаба Н.Махна. — Авт.) был задержан вскорости после нашего ухода за границу, тоже жив, и какая ложь, когда нам писали с Берлина о всех ужасах, которые творятся якобы Соввластью.

Вася, приглашать тебя сюда лично на Украину не приходится, так как ты в достаточной мере сознатель и всегда выступал по своим соображениям. Я хочу только тебя уверить, что Советская власть не мстит и даю тебе честное слово, [что] в случае твоего приезда ты будешь невредим, а что касается до всех наших хлопцев, то ты должен даже им оказать содействие в немедленном возвращении на родину.

Я знаю Вася, что ты уже наверно получил письмо от Б., а также из Берлина о том, что Левка сделался провокатором и призывает от воздержания от поездки на Украину и т.д. ...Знаю хорошо тебя, я знаю твои убеждения, уверен, что ты в душе со мной согласишься, но знаю также, что тебе будет трудно порвать с Б., а мне кажется, что сам Б. в конце концов должен признать свои ошибки перед Советской Властью и прийти сюда, и я не теряю надежды, что это будет, и если ему надо оказать содействие в чем бы то ни было, отсюда будет гораздо легче. Я прошу тебя, Вася, все обдумать и напиши ответ. Письмо это прочти всем хлопцам, находящимся возле тебя, а пока будь здоров, жду тебя. Привет Дарье Григорьевне.

П.С. Получи от Никиты 600 лей и от Макарьков 300 лей и внеси в кассу. Привет всем нашим хлопцам. Напоминаю еще раз, что там вам не место, о жизни в России Вам расскажет Вася. Еще раз до свидания.

Твой друг Лев Зиньковский

*Данилову»*¹².

«Здравствуйте дорогие друзья. Я нахожусь дома на родной украинской земле. Какая тут жизнь, Вам расскажет Вася, а теперь вот что — довольно быть в Румынии рабами. Пора до дому. Переход Вам будет устроен. Первые с Васей пусть едут Гришка, Никита, Яшка, ...Бугашко и Макар, а остальные направляйтесь по своему усмотрению. Всем слухам, что Советская власть расстреливает, не верьте, все это чушь. Если сами не рискнете ехать, то я за Вами еще пришлю. Напишите, кто хочет ехать. О всех подробностях расскажет Вам Вася. Где живет Данько, как живет Констанцкая группа, а пока будьте здоровы. Жду Вас. Ваш друг Лев Зиньковский.

*Всем хлопцам»*¹³.

Крім того, Л.Зінківський-Задов брав участь в оперативних комбінаціях радянських органів держбезпеки з проникнення в агентурну мережу сигуранци, інших заходах розвідки та контррозвідки, виявивши при цьому неабиякі здібності. Відповідальні співробітники ДПУ УСРР, зваживши на природжену схильність Л.Зінківського-Задова до оперативної роботи, зарахували його спочатку до негласного, а згодом і до гласного штату ДПУ.

3 грудня 1924 р. він працював співробітником для доручень ДПУ УСРР в м. Харкові. 3 березня 1925 р. — співробітником для доручень, а з травня 1931 р. — уповноваженим Іноземного відділу (ІНВ) Одеського окружного, згодом — обласного, відділу ДПУ. 3 28 січня 1934 р. — позаштатним помічником уповноваженого Одеського обласного відділу ДПУ, з 1 березня 1935 р. — тасним оперуповноваженим Одеського обласного управління НКВС УСРР, а з 1 січня 1936 р. і до арешту (4 вересня 1937 р.) — оперуповноваженим ІНВ того ж управління.

У 1927 р., на підставі поданих на ім'я Голови ВУЦВК Г.Петровського відповідних звернень, Л.Зінківський-Задов був поновлений у правах як громадянин УСРР.

Л.Зінківський-Задов під час роботи в радянських органах державної безпеки виявив себе самовідданим співробітником. В службовій атестації за 1934 р., складеній його безпосереднім керівником — начальником 1-го відділення ІНВ Одеського облвідділу ДПУ УСРР Пескер-Пискарьовим В.М., зазначається: *«Беспартийный, с XI–1918 г. по [19]21 г. был в отряде Махно начальником контрразведки и вместе с Махно эмигрировал в Румынию, откуда вернулся и добровольно явился в органы ГПУ с группой махновцев, по социоложению рабочий, отец кустарь (умер), образование низшее, много работал и работает над собой, как для поднятия общеобразовательного, так и политического уровня, в общественной работе участие принимает, но не достаточно активное, личный быт здоровый, знакомства из чекисткой среды, взаимоотношения с окружающими равные, состояние здоровья слабое, вследствие болезни сердца;*

смелый, хладнокровный — в опасных положениях. К выполняемой работе относится хорошо..., инициативен; умеет ориентироваться в обстановке; дисциплинирован; поручения выполняет точно, за период [19]31–[19]32 г.г. принимал участие в крупных следственных делах и проявил себя хорошим следственным. За период работы в ИНО неоднократно принимал участие в операциях, связанных с непосредственным риском для жизни, в том числе ликвидировал диверсионного бандита Ковальчука ([19]29 г.) и был ранен в руку... Вполне соответствует занимаемой должности»¹⁴.

За досягнення в оперативно-службовій діяльності Л.М.Зінковський-Задов неодноразово заохочувався керівництвом ДПУ УСРР та Одеського облвідділу. У липні 1929 р. йому було оголошено подяку від колегії ДПУ УСРР із грошовою винагородою за ліквідацію зазначеного Ковальчука. У серпні того ж року керівництво Одеського окрвідділу ДПУ нагородило його маузером із золотим написом. У 1932 р. Одеський облвиконком вдруге нагородив його бойовою зброєю, а у 1934 р. колегія ДПУ УСРР — «за самовідданість та пильність» — грошима у розмірі місячного окладу.

Проте минуле Л.Зінковського-Задова постійно його переслідувало. Дехто з його знайомих-«доброзичливців» почав звертатися з листами до органів влади, в яких висловлювали незадоволення та подив тим, що до органів НКВС прийнято на службу начальника контррозвідки армії Махна. Одні зверталися відкрито, інші — анонімно. Проте, керівництво республіканського НКВС не вживало заходів, на які розраховували дописувачі.

Подібного роду звернення надходили і до Москви, звідки невдовзі прийшла вказівка перевірити, чи не працює в органах НКВС колишній махновець Льова Задов. На цей запит центру заступник наркома внутрішніх справ України З.Кацнельсон 15 травня 1936 р. відповів: «*Прошлое Задова НКВД УССР известно и он об этом нигде не скрывал. Задов имеет особые заслуги в работе по линии ИНО, по активной борьбе со шпионажем и террором. Задов принимал непосредственное участие в задержании террористов, перебрасываемых к нам из закордона. На основании этого он оставлен на работе в органах НКВД и даже в 1934 г., за особые заслуги по поимке закордонных террористов, с согласия Наркома Внутренних Дел СССР — Генерального Комиссара Государственной безопасности т. Ягода переведен был в гласный штат ИНО. Сейчас работает секретным оперуполномоченным ИНО в Одесском Облуправлении НКВД*»¹⁵.

Не дивлячись на таке ставлення керівництва НКВС України до Л.Задова, 27 квітня 1937 р. начальнику відділу кадрів НКВС УРСР надійшла вказівка з відділу кадрів НКВС СРСР про необхідність переведення Зінковського-Задова Л.Н. на роботу поза Головним управлінням держбезпеки. У свою чергу, відділ кадрів НКВС УРСР направив відповідну

вказівку в Управління НКВС Одеської області, звідки у відповідь, на адресу наркома внутрішніх справ УРСР Леплевського І.М. та начальника відділу кадрів НКВС УРСР надійшли такі документи:

*«Совершенно секретно
Серия «К»
Народному комиссару Внутренних дел УССР
Комиссару Государственной безопасности ранга
Тов. Леплевскому
г. Киев*

*В 3-м Отделе УНКВД, в должности секретного оперуполномоченного по закордонной работе, работает Зеньковский Л.Н. **

Прошлое его Вам известно лично. Подробные материалы о нем имеются в личном деле, находящемся в Отделе Кадров НКВД УССР.

Недавно тов. Зеньковский был вызван в г. Москву; там он получил личные указания от тов. Слуцкого по основной работе, детали которой он мне не изложил.

Наряду с этим мною на днях получены указания отдела кадров НКВД УССР об отстранении Зеньковского от оперативной работы в УГБ.

Непосредственное получение тов. Зеньковским особых оперативных заданий, по моему мнению, связано с его пребыванием на оперативной работе.

Прошу указать как необходимо в дальнейшем использовать тов. Зеньковского.

*Начальник Управления НКВД УССР
по Одесской области старший майор
Государственной безопасности
100047
27.V.37»¹⁶.*

*«Совершенно секретно
Начальнику отдела кадров НКВД УССР
старшему лейтенанту Государственной безопасности
тов. Северину
г. Киев*

Отношение ОК НКВД УССР за № 1392260 от 17 мая 1937 года было предложено секретного Оперуполномоченного 3-го отдела УГБ Зинковского-Задова Льва Николаевича перевести на работу вне УГБ.

* Тут і далі прізвище Зінковського подається за документами. — Редколегія.

26 июня 1937 года № 744811 на имя Народного Комиссара Внутренних Дел УССР, Комиссара Государственной Безопасности II-го ранга — тов. Леплевского, направлено сообщение о прошлом Зиньковского-Задова и недавней командировке его в НКВД СССР, по возвращению откуда, получил специальные оперативные задания, которые, на случай перевода Зиньковского вне УГБ, не могут быть выполнены.

Сообщая изложенное, просим ускорить решение вопроса о дальнейшем использовании Зиньковского-Задова на работе в органах НКВД.

Начальник Управления НКВД по Одесской области
Полковник (Федоров)

Начальник отдела кадров
Старший лейтенант Государственной безопасности (Сквирский)

«2» августа 1937 г.
г. Одесса»¹⁷.

Залишається додати, що старший майор державної безпеки Розанов Олексій Борисович (Розенбардт Абрам Борисович) був заарештований колегами-чекістами 11 липня 1937 р. і розстріляний 8 вересня того ж року у м. Києві. Комбрига Федорова Миколу Миколайовича, депутата Верховної Ради СРСР, репресували пізніше — 20 листопада 1938 р. він був заарештований, а 4 лютого 1940 р. розстріляний.

Л.Зінківський-Задов,
фото середини 30-х років
XX ст.

Було заарештовано і багатьох безпосередніх керівників Л.М.Зінківського-Задова — начальника відділу УДБ НКВС УРСР Кареліна Володимира Петровича, начальника 2-го відділення 3-го відділу УДБ НКВС УРСР Пескер-Пискарьова Володимира Максимовича, заступника начальника 5-го відділу УДБ НКВС УРСР Ратинського-Футера Аркадія Марковича, брата Зінківського-Задова — Зотова Даниїла та інших, причетних до його служби і долі людей.

На допитах усі вони з часом «зізналися» у своїй співпраці з різними розвідками західних держав і використанні Л.Зінківського-Задова та його агентурного апарату для зв'язку з іноземними розвідками.

31 серпня 1937 р. керівництво УНКВС Одеської області затвердило постанову про

арешт Л.М.Зінківського-Задова, а 4 вересня 1937 р. — ордер на його обшук і арешт. Обшук у квартирі Зінківських-Задових, що знаходилась у м. Одесі по вул. Жуковського, 5, проводився раніше, 26 серпня, про що свідчить залучений до кримінальної справи відповідний протокол. У кінці серпня — на початку вересня (точна дата в архівних документах відсутня) 1937 р. Л.М.Зінківського-Задова заарештували.

Слідство у його справі проводилося УНКВС Одеської області, а потім, згідно з телеграмою НКВС УРСР від 7 жовтня 1937 р., Л.Зінківського-Задова було направлено до Києва.

Наприкінці грудня 1937 р. співробітники УДБ НКВС УРСР склали обвинувальний висновок, який затвердив 22 грудня 1937 р. заступник наркома внутрішніх справ УРСР старший майор держбезпеки Степанов М.А. Він зафіксував таке:

«Задов-Зиньковский Лев Николаевич — б[ывший] работник ИНО УГБ Одесского Облуправления НКВД. Арестован был Управлением Государственной безопасности НКВД УССР по подозрению в шпионской работе в пользу Румынии и в причастности к провалу ряда закордонных агентов ИНО УГБ НКВД УССР.

Проведенным по настоящему делу следствием, связь Задова-Зиньковского с румынскими разведывательными органами не установлена, равно как и не установлена причастность последнего к провалу закордонных агентов»¹⁸.

Далі у висновку було коротко викладено про те, що Зінківський-Задов під час перебування у банді Махна брав участь у боях проти Червоної Армії, за що його справа підлягає направленню на розгляд Особливої ради НКВС СРСР. З цим рішенням погодився й військовий прокурор прикордонної і внутрішньої охорони УРСР.

Зазначений обвинувальний висновок підписав також колишній керівник Зінківського-Задова по Одеському управлінню, помічник начальника 3-го відділу УДБ НКВС УРСР капітан державної безпеки Сапир Абрам Володимирович. З часом його теж заарештували і в подальшому злочинний зв'язок з ним ставився в провину Зінківському-Задову.

В січні 1938 р. у керівництві НКВС УРСР сталися зміни. На посаду наркома внутрішніх справ було призначено комісара держбезпеки 3 ран-

Д.Зотов — співробітник
Молдавського ДПУ

гу Успенського О.І., а його заступником — командарма 1 рангу Фриновського М.П. Їх попередників було репресовано. Слідство стосовно Л.Зінковського-Задова, після невеликої перерви у зв'язку із зміною керівництва НКВС, продовжилося. 13 лютого 1938 р. Фриновський М.П. затвердив постанову про повернення слідчої справи «по месту для доследования согласно отдельного указания 3-го отдела ГУГБ»¹⁹.

У постанові зазначалося: «Задов-Зеньковский Л.Н... после разгрома банды эмигрировал в Румынию, откуда в 1924 году нелегально вернулся в СССР... был привлечен по подозрению в шпионаже в пользу Румынии, а также причастию к провалу некоторых закордонных сотрудников органов УГБ НКВД, однако, произведенным расследованием инкриминируемое обвинение Задову-Зеньковскому не доказано несмотря на наличие в деле достаточных материалов, изобличающих его, как румынского шпиона, дело которого должно рассматриваться на Военной Коллегии Верховуда СССР»²⁰.

30 квітня 1938 р. морально зламаний та фізично виснажений, Зінковський-Задов власноручно підписав «зізнання» у своїй причетності до шпигунської діяльності, яку протягом восьми місяців категорично заперечував:

«Вопрос: Следствием установлено, что Вы являетесь агентом иностранных разведывательных органов. Признаете ли Вы это?

Ответ: Да признаю полностью»²¹.

Вироком виїзної сесії Військової колегії Верховного суду УРСР від 25 вересня 1938 р. Зінковського-Задова Льва Миколайовича було визнано винним у скоєнні злочинів, передбачених ст. ст. 54–1 «б», 54–8, 54–11 та 54–13 Кримінального кодексу УРСР і засуджено до страти з конфіскацією майна. Того ж дня його розстріляли у м. Києві.

Така ж доля спіткала і його брата Зотова Даниїла. Вироком колегії Веховного суду СРСР від 25 вересня 1938 р. він був засуджений до вищої міри покарання — розстрілу з конфіскацією майна.

Тривалі роки дружина Л.Зінковського-Задова Єва Веніамінівна та син Вадим Львович писали у різні інстанції листи з проханням розібратись у цій справі. Вони були впевнені в його непричетності до ворожого до радянської влади діяльності. Нарешті, у 1989 р. була визнана повна непричетність Зінковського-Задова до інкримінованих йому злочинів.

Судом було встановлено, що колишній начальник ІНО ДПУ УРСР Карелін як особа, що нібито завербувала Зінковського-Задова для проведення шпигунства на користь англійської розвідки, у справі не допитувався. У 1938 р. його було засуджено як агента німецької розвідки. У судовому засіданні він винним себе не визнав і ніяких показань стосовно Зінковського-Задова не дав.

Пескер-Пискарьов, який за матеріалами справи нібито був співником Зінковського-Задова у шпигунській діяльності, в дійсності ніяких

державних злочинів не скоював. 22 липня 1958 р. справу стосовно нього Військовою колегією Верховного суду СРСР припинено за відсутністю складу злочину.

Ратинський-Футер та Сапір, з якими Зінковський-Задов нібито був зв'язаний в антирадянській діяльності, у суді винними себе не визнали та показали, що під час попереднього слідства обмовили себе та інших осіб, бо до них застосовувались незаконні методи ведення слідства.

У той же час встановлено, що колишній співробітник держбезпеки Шаєв-Шнайдер, який брав участь у розслідуванні справи Задова, займався фальсифікацією кримінальних справ, за що у липні 1939 р. його було звільнено з органів НКВС.

Крім того, відповідно до п. 4 Постанови Президії ЦВК СРСР від 2 листопада 1927 р. «Про амністію», підстав для притягнення Зінковського-Задова до кримінальної відповідальності за службу в Махна взагалі не існувало, оскільки діяльність усіх учасників військових формувань Махна владою була амністована.

З урахуванням зазначених обставин, Пленум Верховного Суду СРСР своєю постановою від 29 січня 1990 р. постановив — вирок Військової колегії Верховного суду СРСР від 25 вересня 1938 р. стосовно Зінковського-Задова Льва Миколайовича відмінити і справу з його обвинуваченням за ст. ст. 54–1 «б», 54–8, 54–11 КК УРСР припинити за відсутністю в його діях складу злочину, а за ст. 54–13 КК УРСР — внаслідок акту амністії.

Так було поставлено останню крапку в історії життя Л.М.Зінковського-Задова.

Примітки

¹ Державний архів Служби безпеки України (далі — ДА СБ України). — Ф. 6. — Спр. 75131-ФП. — Т. 1. — Арк. 48.

² Толстой А. Собрание сочинений в восьми томах. — М., 1972. — Т. 6. — Арк. 218.

³ Там же. — Арк. 146.

⁴ Там же. — Арк. 455.

⁵ ДА СБ України. — Ф. 12. — Спр. 2262. — Т. 2. — Арк. 9.

⁶ Там само. — Ф. 6. — Спр. 75131-ФП. — Т. 1. — Арк. 38.

⁷ Там само. — Арк. 16, 17.

⁸ Там само. — Арк. 18.

⁹ Там само. — Арк. 16, 17.

¹⁰ Там само. — Арк. 20.

¹¹ Там само. — Ф. 65. — Спр. С-9726. — Т. 1. — Арк. 52–54.

¹² Там само. — Арк. 9.

¹³ Там само. — Арк. 10.

¹⁴ Там само. — Ф. 12. — Спр. 2262. — Т. 2. — Арк. 26, 27.

¹⁵ Там само. — Арк. 35.

¹⁶ Там само. — Арк. 42, 43.

¹⁷ Там само. — Арк. 44.

¹⁸ Там само. — Ф. 6. — Спр. 75131-ФП. — Т. 1. — Арк. 55, 56.

¹⁹ Там само. — Арк. 59.

²⁰ Там само. — Арк. 59.

²¹ Там само. — Арк. 82.

МАЛОВІДОМІ СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

*Олександр Кучерук
(Київ)*

ЩЕ ОДНА ВЕРСІЯ ВБИВСТВА МІНІСТРА ВНУТРІШНІХ СПРАВ ПОЛЬЩІ Б. ПЕРАЦЬКОГО

В історії боротьби Організації українських націоналістів (ОУН) зі своїми політичними противниками важливе місце займає вбивство у 1934 р. бойовиком ОУН міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького. Ця подія практично відразу була міфологізована партійною пропагандою (що є річчю для будь-якої пропаганди цілком зрозумілою) і з часом набула ледве не хрестоматійного вигляду. Остаточні її трактування були дані в емігрантській літературі вже після Другої світової війни, а звідти повернулися в Україну вже як незаперечний історичний факт, що ні з якої точки зору не підлягає сумніву. Для прикладу можна назвати праці П. Мірчука, З. Книша, «Енциклопедію Українознавства» та інші видання.

Хоча все не так просто і однозначно. Згадаємо тогочасну ситуацію у Польщі. Державний переворот Ю. Пілсудського 1926 р., «уряд полковників» 1929 р., «пацифікація» на Галичині... Вибори 1930 р. до польського сейму відбулися з грубими порушеннями, що дозволило прихильникам авторитарного курсу Пілсудського отримати більшість місць у парламенті. Поступово, але дуже помітно, Польща перетворювалася на авторитарну державу, де відчутними були впливи як італійського фашизму, так і німецького націонал-соціалізму.

Конституція 1935 р. встановлювала режим особистої влади голови держави (те ж саме, що вождь, фюрер, дуче), прямі загальні вибори замінені на вибори колегії виборщиків. Водночас погіршилося соціально-економічне становище у державі: різко скоротився обсяг промислового виробництва, збільшилося безробіття. Особливої гостроти набуло питання щодо взає-